Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi
Sayı H İzmir 1997, ss. 217-222

YUNUS EMRE VE MAGTUMGULI

Gurbandurdı GELDÎYEV*

Yunus Emre ve Magtıımgulı diyerek konuyu belirlememiz rastlantı değildir. Edebi mirası ilim temelinde öğrenmek için, bunun zarurî olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu iki şâiri birleştiren numûneler, kaynaklar, edebi tesirler, edebi tarzlar, psikoloji dünyaya bakış, ahlâk, gelenek gibi meseleler aynı milli kaynaktan beslenmiştir. Yalnız edebiyat için değil, gençlerimize sağlam bir gelecek için de bu konu son derece Önemlidir.

Yunus Emre kim? Onun kim olduğunu, şairliğini, ömründe eline kitap almamış olsa da Türkiye'de yaşayan herkesin bildiği bir şâir. Şiirleri yüzyıllardır ilâhiler şeklinde söylenip gelen bir veli.

Magtumgulı kim? Macar âlimi A. Vambery "Orta Asya'ya Seyahat" adlı kitabında Magtuingulı'nın şiirlerinin halk üzerindeki tesirinden bahsetmiş "Türkmenler, şâirin şiirlerine "Kur'an" dan sonra birinci mukaddes kitap nazarıyla bakıyorlar" demiştir[1].

Meşhur şarkşinas Prof. Dr. Y. E. Bertels, şâirin yaratıcılığını "Cemşid'in kadehi" ne benzeterek Magtunıgulı'nın halk üzerindeki nüfuzu ve eserlerinin kıymeti hakkında şöyle yazıyor:

"Türkmen halkı bunca şâirler türetti ama bunlar arasında söz üstadı, eşi benzeri olmayan büyük Magtumgulı birinci sırada gelir. Magtumgulı Türkmen'in kıymetli taşlarından biri olup, zamanımızda, bir yüzüğün taşında göz kamaştırıcı ışığıyla parıldıyor[2].

Asrımızın meşhur yazarlarından Cengiz Aytmatov da Magtumgulı hakkında şunları söylüyor: "Ben "bizim Magtumgulı" diyorum. Türkmen edebiyatının muhteşem ışığı, bize de komşu kardeş halklara da nûrunu saçmakladır. Bu sebeple onsekizinci asır Türkistan'da Magtumguh'nm asrıdır diyebiliriz."[3]

Bunlar çeşitli devirlerde yaşayan başka milletlerin temsilcilerinin Magtunıgulı'nın yaratıcılığına verdiği değeri göstermek için seçilen örneklerdir. Türkmenlerin, büyük dâhiye saygısı hakkında çok şey söylenebilir. Ancak O'na evliya rütbesinin verilmesi, eserlerinin adâletin ölçüsü gibi değerlendirilmesi, duyulan saygıyı ifade etmek için yeterlidir. Münâkaşalarda "Magtumgulı böyle diyor" dedikten sonra, herhangi bir görüş kesinlik kazanır. Geçmişte de böyle olmuştur. Şimdi de: Ben inanıyorum ki gelecekte de böyle olacaktır. Çünkü O, geçmişin de geleceğin de büyük dahisidir.

---

* Prof. Dr., 18 Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyal Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 A.Varnbery, Puteşestviyc Po **Sredney Azii.** Sab. 1865, s.158.

2 **Magtumgulı** - Z50 Aşaabat Ilım, 1989, s.365-366.

3a.g.e.,s.lO5.

Böyle yüksek bir şahsiyetin oluşmasında dünya edebiyatının altın sayfalarına katılan yaratıcılığının olgunlaşmasında babası, devrinin meşhur alimi ve şairi Dövletmammet Azadının ayrı bir rolü vardır. Magtumgulı babasının elinde okuyup, onun şahsi terbiyesini alınıştır. Magümgulı'nın Şairliğinin kaynağı Azadinin gazelanndan ayrıca'da "Yağzı Azat" "Behiştııama" eserlerinden geliyor. Bu sözü edilen poenüerin ideal yönleri ustalık vakaların gelişmesi de umumi doğu edebiyatının orta çağ Türkmen edebiyatının düsturlarına yani Nizami'nin, Firdevsi'nin, Sadi'nin, Nevai'nin, Bayramhan'ın bunlar yanında Hoca Ahmet Yesevî'nİn Yunus Emre'nin örneklerine uymuştur. Sözümüzün inandırıcı olmasını sağlamak için bir örnek verelim. Dövlet Memet Azadi muhteşem "Vagzıazad" şiirinin bir bölümünde çocuğun anne ve babasına karşı krrk vazifesinden bahsediyor. O'na göre bu kırk görevin kırkı da Tanrı'nın hakkıdır, Anne ve babasının gönlünü ve rızasını alan, herkes için faydalı iş yapan çocuktan Tanrı da razı olur. Anne-baba hakkı Tanrı hakkıdır. Anne ve babaya gösterilen hürmet Tanrıya olan hürmettir.

Gel ata birle eneıgni kıl rızâ
Razı bolgay, şübhesiz senden Huda
Kıl eda ata enening kırk hakin
Hak tagala dergelıige bol yakın

Şimdi de Yunus Emre'nin aşağıdaki mısralarını okuyalım.

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil
Bir gönülü yaptın ise
Er eteğin tuttun ise
Bir kez hayır ettin ise
Birine binbir az değil
Uçmak uçmak didiğin kulları yeltediğin
Uçmağun sermâyesi bir gönül itmek gerek

Bu mukayeselerde Yunus Emre ile Dövletmenıet Azâdi arasında benzerlikler ve ortaklıklar yok gibi görünüyor. Gerçekten de Azadi çocuğun anne ve babasına borçları hakkında

Maglımıgulı'nın yetişmesinde dönemin edebi çevresi ve edebi gelenek çok önemli rol oynamıştır. Bilhassa babası Dövletmemet Azadi'nin büyük gayret ve tesirlerinin yanında bilhassa Ahmet Yesevi ve Yunus Emre'nİn payı oldukça fazladır. Babası Azadi'nin şair oluşu O'nun bütün şark edebiyatını tanıma, Firdevsi'den Ali Şir Nevâyi'ye kadar bütün klasik şairlerle erken temas etme imkânını vermiştir. Magtumguli'nın şairlik dünyasındaki ilk etkilenişi, babası Azadi'nin eserlerinden olmuştur. Onun ardından yukarıda zikrettiğimiz büyük şahısların yaratıcılığı ile tanışıp nizamlarını almaya başlar.

Bildiğimiz gibi, her ulu deryayı besleyen bir baş kaynağı vardır. O kaynak Allah tarafından verilen bir kabiliyettir, bu büyük kabiliyetin hayata katkısıdır. Fakat bir hakikat daha vardır. Ulu deryalar yalnız kendi kaynağı ile sınırlı kalmayıp büyüklü küçüklü başka kaynakları da topladıkları için coşkuludur, farklıdır ve diğerlerinden daha lezzetlidir. Maglumguh'nın yaratıcılığına gelip katılan, kendileri de bir kaç kaynaktan beslenip devirlerinin deryaları olan ve sonraki nesillere harika miraslar bırakan Hoca Ahmed Yesevi, Yunus Emre gibi şairlerdir.

Magtumgulı, bu şairlerin eserlerini babası Azadfden veya yalnız başına okuyup örnek almış değildir. Onların yaratıcılığını sağlayan kaynağı, bilimi öğrenmiştir. Magtumguli' ıiii Hive'deki Şirgazi medresesinde Hoca Ahmet Yesevi'nin, bu büyük pirin dersleri öğretilmiştir. Demek ki Hoca Ahmed Yesevi Magtumgulı'nın hem ilim hem de yaratıcılık yolu olmuştur.

Onbirinci asırda yaşayan Hoca Ahmed Yesevi ile onsekizinci asırda yaşayan Magtumgulı'ya kadar ki zamanda yaşamış büyük şairler vardır. Bunlardan biri de Yunus Emre'dir. Daha doğrusu Yunus Emre Ahmed Yesevi ile Magtumgulı'nı birleştiren bir köprü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, Ahmed Yesevi'nin Magtumgulı üzerinde doğrudan doğruya tesiri yok demek değildir. Biraz önce de söylediğimiz gibi O, Magtumgulı'nm ruhî halıfesidir. Yesevi ile Magtumgulı arasındaki ilişki ayrı bir inceleme konusudur. Bu konuşmamız Yunus Emre hakkında olduğu için O'nun Yesevi ve Magtumgulı arasındaki ilişkisi üzerinde durmamız gerekmektedir.

Bu üç büyük insanı yaratıcılık görüşlerinde birleştiren ideal ruh, ustalıklarının birleştiği ilk Temel insanın toprağa olan bağlılığıdır, diyebiliriz. İnsan topraktan yaratılmıştır, toprağa da dönecektir. İslam düşüncesinin tarihi seyrini takip edersek, onda A.Yesevi, Yunus Emre, Magtumgulı gibi büyük şairlerin "topraktan gelip toprağa dönme" hakikatini insanlara çeşitli şekillerde, inandırıcı bi üslûpla anlattıklarını görürüz. Bu büyük hizmeti yaparken de devamlı olarak birbirlerini devam ettirmekle islam felsefesine olan katkılarını bilhassa ifade etmek lazımdır. Mukayese edebilmek için örnekler verelim:

Kimni görsem hızmat kılıp guh boldum,
Tofrak sıfat yol üstüde yolı boldum.
Aşıklarnı köyüp yangan küli boldum,
Merhem bolup yer astığa girdim men-e

Alla diygen bendelerni gulj bolsam
Yol üstide tofrak sıfat voli bolsam

Büyük Magtumgulı'mn arkasında Devletmemet Azadı'nin doğunun büyük klasiklerinin, özellikle de Hoca Ahmet Yesevi'nin yolları saklıdır.

Şairlerce ortak kullanılan bir iki şey, tesadüf olabilir. Bununla birlikte şu ana kadar zikrettiğimiz ortak noktaların da tesadüf olduğu düşünülmesin. Böyle olmadığını doğrulayan birkaç tespitimizi daha sıralayalım;

Yunus Emre şöyle diyor:

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu
Çıkmış islam bülbülleri
Öter Allah deyu deyu

Salınar tuba dalları
Kuran okur hem dilleri
Cennet bağının gülleri
Kokar Allah deyu deyu

Bu satırların yazıldığı dönemden beşyüz yıl atlayarak, bir başka şiire geçiyoruz.

Men Yakubam ahı-zarıng
Çekem Yusup diye diye
Gözlerimning ganlı yaşın
Dökeni Yusup diye diye.

Pelek ağlar göz yaşıma,
Ne sövda saldıng başıma,
Mecnûn bolup dag başına
Çıkam Yusup diye diye[7].

Magtumgulı

Bu iki şiir arasında hiç bir anlam ortaklığı bulunmamaktadır. Yunus Emre, bütün canlıların Allah'a âşık oluşunu şairane bir şekilde anlatmıştır. Magtumgulı ise, Yusuf peygamberin çektiği cefayı, dertleri, ızdırabı Kısasü'l-Enbiya'ya dayandırarak lirik kahramanın ilahi temizliliğini ve vefalılığını canlı bir şekilde anlatıyor. Görüldüğü gibi farklı iki lirik manzumeyi birleştiren başka bir birlik var. Bu anlamın canlı bir şekilde ifade edilmesini sağlayan ustaca bir detaydır. Yunus Emre her kıtayı: "... Allah deyu deyu" şeklinde bitirmektedir. Magtumgulı da dörtlükleri "... Yusuf diye diye" şeklinde tamamlıyor. Bu ikisi arasında şekil bakımından bir ortaklık bulunduğu meydandadır, birbirleriyle prensipdeştir.

7a.g.e.,s.63O

Türkmenlerde "Şegirt, halifeden üstde durmasa hüner yiter." diye bir atasözü vardır. Magtumgulı'mn da "".....Yusuf diye diye." şiirinin; manası, ustalık felsefesi, fikir genişliği ile Türkmen şiirini ileri derecelere ve olgunluğa eriştirdiğine şüphe yoktur. Şüphesiz ki Magtumgulı da halifesiz Magtumgulı olamazdı. Yunus Emre'nin belli bir derecede halifelik yaptığını, Magtumgulı dehasının ortaya çıkmasına yardım ettiğini, daha önceki dörtlükleriylc birlikte aşağıdaki dörtlüğü hatırlayacak olursak, hissedebiliriz;

Pikir kıldım yer-göge,
Akılsız can içinde
Gördüm can hem Alla diyr
Et, singir gan içinde[8].

Yunus Emre- Magtumgulı edebi ilişkisinin karakteristiğini tastik etmek tilere yine bir kaç mısrayı örnek veriyoruz:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler (Yunus)

Ey yaranlar ol dünya baran barda gelen yok
Öli diri halından habar-hatır bilen yok

(Magtumgulı)

Bunun gibi anlam-mazmun münasebeti taşıyan pek çok örnek verebiliriz; fakat buna gerek olmadığı kanaatindeyiz.

Görüldüğü gibi Magtmngulına gelinceye kadar ki bütün şairlerde Ahmed Yesevî'nin tesiri vardır. Anadolu, Balkanlar, Orta Asya ve Doğu Türkistan sahalarındaki bütün şairlerde A.Yesevî tesirinin mevcut olduğu, yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılabilecektir. Biz bu kısa çalışmamızda örnek olarak Yesevî'nin Yunus Emre ve Magtumgulı üzerindeki tesirlerine örnekler vermeye çalıştık. Başka şairlerle Yesevî ilişkisi üzerinde çalışıldıkça. Yesevî tesirinin her sahada kökbudak salmış bir ağaç halinde olduğu anlaşılacaktır.

8a.g.e..s.565